Нехай каже, хто що хоче — я все своєї: нема й нема кращого світа понад гуцульські гори! Небо над ними чисте, як дорогий камінь, смеречина зеленіє як зимі, так літі, пташка не втихає, а хрещатий барвінок стелиться по шовкових травах, що цілу Буковину своїми запахами обвіяли. О, панство моє миле! Як у кого коли серденько заболить, най лиш іде до нас, а коли тут не подужає, то вже нема йому ліку у господа милосердного. Більше не знаю вам що казати, от хіба тілько, що як діправди приїде хто коли в наш окіл Путилівський, най же не минає й нашу хатку: стоїть вона коло Сторонецької церкви, мала й невидна, але бог святий великий,— а ми хліб свій (та божий) перед ніким ще не ховали і не будемо ховати, хіба би бог милосердний допустив, щоб його таки не мали.

Церква наша стоїть серед села на високім березі; тут бринить ріка Путилівка по білому камінню, чиста-чиста, як сльоза, а як пустишся нею, то минеш три селі, мов три раї, а на четвертім уздриш на березі страшний великий камінь, мов монастир який заклятий або замок який, що до половини засунувся в землю. І хто зна, чи се справді не є який заклятий замок, бо щоночі, бачите, скоро місяць уповні-сидить він (щез би!) у одній дірі або на прискалку де, та так вам сумно та жалісливо на скрипоньці приграваь, що подорожній, аби не знати що, то мусить стати і заплакати. У нас тому назвали тот камінь Бісків (бо ніби біс там грає), а по нему назвали й цілий верх проти каменя Бісковом.

Верхом Бісковом стоїть не один хутір, а все під побоєм, бо там газди усе багаті, усе багаті, а вже ні один так, як тот Петро Славич, що своїй худобі та сороківцям ліку не знав. Слуг тримав собі більше як двадцять; а стара Петриха, бувало, присягається, що хіба лиш в ордан водиці п’є, бо вона, знаєте, в скоромну днину лиш молоко, а в пісний день лиш мід солоденький попивала, а коли хотіла вина, то пішла у земник та й наточила собі, якого хотіла, бо стояло воно в неї бочками — і угорське, і волоське, і усіляке, а меди аж позацвітали були. В таких розкошах тривали собі наші старі.

Доньок не дав їм бог був, а сина мали лиш одним одного, як одну душу, але за тото й хороший собі був, прехороший! — чорнявий, кучерявий, а зростом хоть так невеличкий, але складний, мов якого князя син. Люди, бувало, на його дивляться, як на який образ, а дівчата дуріють: в церкві святій на образи ані глипнуть, але все за Штефанком стрижуть; а коли дяк заспівав "Господи, помилуй!", то вони собі нищечком: "Милий, бігме, милий!" А Штефанові й на гадку ніколи не приходило, який-то він хороший,— такий він собі був, бачите, звичайненький: сказано — чиста ще душа у господа милосердного.

Але чи дівчата вже забагато нагрішили були, чи таки бог уже так дав,— прийшла рекрутація, Штефана остригли та й займили до Чернівців; більше вже його ніхто дома не видів. Про плачі та голоси старині його не хочу вам навіть і розказувати,— от хіба тілько уповім, що цілі наші гори одним голосом заплакали, як учули, що Штефан Славич пропав,— навіть і малі діти плакали, не то що. А що вже стара мати напобивалася, то аж годі розписати! Кілько, бувало, увійде у кліть та гляне на Штефанові убори, тілько, бувало, й заголосить,— припаде, обцілує кожду штучку, зросить кривавими своїми слізоньками: неначе віщувала, що вже свого синка не побачить ніколи. По цілій ночі висидить, бувало, у кліті, плачучи та убрання обзираючи. Але ж бо й убори були в того Штефана, убори! Боже, воля твоя! — все шовк, все кармазин та золото! А за зброю його ясну й не споминаю нічо, бо аж зависть мене бере. Зброя його та убори могли ретельно яких пару тисяч срібних коштувати, коли не більше,— та кому ж їх і мати, як не Штефанові Славичеві, одинчукові такого великого багатиря, як був його батько! Або, може, не так?

Зо Штефаном жили ми собі, як браття рідні! Чи я, бувало, до них піду, чи він, бувало, до нас прибіжить: попосидимо, поговоримо, подражнимося, а часом і погуляємо собі, знаєте, бо сусідські парубки, бувало, скоро учують, що Штефан у нас,— ого! — вже й вони тут: і музику десь видруть, і горівки принесуть, і такі гульки справлять не раз, що брат, бувало, аж гнівається:

— Та цур же вам, навісні! — сварить, бувало.— Чи у вас, хло’, щоднини м’ясниці?

Але де ж там! Вони як вам стануть, бувало, коло брата, як стануть, то брат уже мовчить та лиш сміється, а з досади часом і собі піде тропака або утне метелиці! — аж помости гнуться.

А дівки, бувало, скоро лиш учули, що Штефан у нас,— ого! — заразіськи найдуть собі діло до сестри — до одної або до другої. Сій треба заполочі, та просить шовку, третій ігла уломилася (боже мня прости!), четверта прийшла узорець собі нашивати, п’ятій треба чирчику, доста того — кожда в требі, а лиш, знаєте, так, щоби собі погуляти та з Штефаном зачіпатися. Висидять, бувало, по півднини, та все одна від одної: "Ох, лишенько мені! А мати що скаже, що я так забарилася?" А друга собі: "Неволе моя солона, та стара мене дома вб’є!" А третя за нею: "Я, сестричко, вже таки й не йду домів, бо тітка десь з тачівкою вже жде!" Так усі, бувало, та з того смутку гуляють собі кілька ніч з нами, аж неня, бувало, вже сердяться:

— Та-бо то, дівчата, ішли би вже домів!

— Паніматочко, утко! — стане одна від другої зрікатися,— та я відколи вже кличу Федора (ніби брата), щоб ішли, та коли ж бо годі його узяти, а я сама не піду уночі.

Таке вони вам нені, бувало, запіють, та й роби їм що хоч. А ми собі як гуляємо, так і гуляємо.

Та-бо не довго того нашого гуляння й було. Штефана остригли як навесні, а мене восени, але я його вже в Чернівцях не застав, бо зараз, скоро його взяли, так і займили, сердешного, в Ардял до регементу, а я ще служив більше як півроку при вербецирці, доки і мене туда займили. Не діждав би я був ні тот Ардял видіти, ні тоті цісарські дорожечки бити!

Нас провадив один обер-лейтман, молодий, білявий. Господи, що мені добре з ним було! Щоднини, щоднини, бувало, платить мені або горівки, або снідання, або дасть доброго турецького тютюну в люльку. Скоро лиш рушимо зо станції, він зараз і кричить:

— А де мій гуцулячок, де?

— Гир,1 пане обер-лейтман!

— А чому "гир", чому не "гір"? — питає, бувало.

— Або тото не однаково, пане обер-лейтман, чи так, чи так гаркати?

Він у сміх.

— Ану, заспівай,— каже.

— Сегодня, бігме, не можу, пане обер-лейтман!

— А то чому би не міг?

— Захрип, пане обер-лейтман.

Він знов у сміх; а відтак кричить на свого профатина:

— Міхал! А дай-но там, серце, мому гуцулові що поснідати... Ну, а тепер співай або гроші вертай!

— А я відки гроші маю, пане обер-лейтман? Доки ще стояли на Рошоші по кватирах, то все перепадало по копійчині від дівчат, коби здоровенькі, а тепер і те урвалося. Не всігди в середу Петра.

— Та ти, пташку, і тепер не гинеш з голоду,— стали декотрі з ряду обзиватися.

— А не гину! А ви коби знали, що я ще сьогодня навіть і не курив.

Пан обер-лейтман наш зараз і виймають капшук з тютюном та й дають мені повну жменю.

— Ну, а тепер же співай!

Я зараз заведу якої там, що він любить,— а дуже він наші співанки любив! Дві чи три навіть собі написав, так йому були уподобалися.

От так зайшли ми поволі й до Турди, де моя компанія стояла.

Невелике містечко було собі, ся Турда, але гарне та веселеньке, мов у віночку. На горбу стояла церківця з трьома верхами, улиці скрізь широкі та чисті, доми біленькі та цеглою криті, люди приємні та ввічливі, дівчата, як намальовані, а доокола міста зеленіли гори-виногради.

Недалеко міста вийшов против нас один товстий, черлений капітан з офіцерами, ніби тото нас зустрічати, а сам такий якийсь неласкавий, надутий,— по чому би й капітан називався? Пообзирав нас, пообзирав, напалив нашого пана обер-лейтмана та й потікся у місто, а нас казав роздати по компаніях. Дев’ять нас відобрав один молоденький фельфебер та й повів до своєї компанії, звісно, до нашої, а тут віддав нас капралам, що вже умисне того чекали. Я ще з двома прийшов до третього цугу, до одного чорнявого капрала, що його Круком звали. Чемний се був козак, дуже чемний! Дай, боже, де він тепер обертається, щоби йому щасливо велося на кождім поступі, бо се не капрал був нам, але батько рідний, а може, й батько рідний не дбав би так за своїми дітьми, як він за нами; він, бувало, сам кару прийме, а чоловіка до біди не приведе. А був він з Галичини родом, либонь, чи не з Шупарки коло Заліщик.

— А ти звідки? — став мене випитуватися, пообзиравши нас на усі боки.

— Яз Сторонця, пане капрал, з Буковини, коли знаєте.

— З Сторонця? Де тото той Сторонець, що я його не знаю?

— Ледве й знатимете, пане капрал, бо се дуже далеко — на Гуцулах.

— А як ти називаєшся? — став далі допитувати.

— Так і так, кажу я йому.

— Якесь непросте ім’я,— чи не попович?

— Є з нашого роду багато й попами, пане капрал, але я не туда; я собі так, простий, одної вдовиці син.

— Нічо тото, синку, нічо,— став він мене попід бороду гладити,— справуйся лиш добре, то добре тобі буде.

— Не журися, небоже,— стали жовніри, що там були в хаті, один від одного вмовляти.— Наш пан капрал — батько рідний, вони тобі кривди певно що не зроблять.

Мені аж сльози стали в очах від такого ласкавого слова моїх товаришів.

— Браття,— став я казати,— будьте й ви на мене ласкаві; я вас буду слухати і поважати по старшині, лиш навчайте мене на добре та наводіть на розум. Я сирота, не обижайте мене, товариші мої милі!

Усі зараз приступили та й стали мене цілувати; аж тут прибігає з міста — хто? Штефан! Господи, як мене вздрів — як не скочить, як не впаде мені поза шию, як не сплаче:

— Брате, братику мій як рідний, де ж ми оце побачилися!..

Аж пан капрал Крук самі заплакали та таки всі, що там були тогді!

— Годі-бо, годі! — стали пан капрал, нарешті, казати — Бо ще й мене засмутите.

— Пане капрал, щиросте наша! — промовив Штефан, утихомирившися трохи.— Як же мені не плакати? Само серце плаче, згадавши літа наші молоденькі та гаразди наші давні!

Пан капрал ніби не чують.

— А хто,— кажуть,— буде з Федьковичем за товариша?

— Пане капрал,— став Штефан голубити,— якби ви його не дали до мене, то я би на вас не наплакався.

— Про мене,— кажуть пан капрал та й вийшли надвір: а Штефан ухопив мене поза шию та й потяг за собою — а сам такий утішний, господи!

— Брате, братчику мій коханий,— голубить,— доки будемо в компанії, то все будемо вкупі!

Так Штефан, а я дякую богові милосердному, що таку щиру душечку мені навернув.

Але ж бо й є, щире серце се на світі було. Бувало, поводиться в компанії, як який ангел божий,— ані його не чути. З усіма товаришами жив, як з братами рідними, а мене знов як жалував, то й брат рідний би був, поки світа, так не пожалував. Щоднини, щоднини платить мені, бувало, й снідання, й вечерю, а часом і пугар вина заплатить, бо грошей було у його сила ще з дому, а до того приходили йому щомісяця листи, а все з великими грішми, бо було відки й слати. А він мене, бувало, все питає:

— Юрійку, братчику, а не треба тобі якого крейцара?

— Не треба, Штефаночку,— кажу йому усігди,— і я не без крейцара при душі.

— А за що ж ти мою зброю, та мої риштунки, та мундир чистиш, хіба задурно?

— Чуєш, Штефа’! Ти в мене дуже розумний хлопак, але часом як щось скажеш, то, бігме, аж гидко слухати. Таже то відколи світ така уже поведінка у війську, що молодший товариш мусить старшому зброї пантрити. А хоть би і не те,— ви робите фрайтерську службу, то я вас мушу обслужити: так реглема каже. А ще до того зроблять вас сьогодня-завтра капралом...

— Мовчи, бо ти, бігме, в писок дам! Відки котрий нічо не знає, лиш усе: капрал та капрал. А бог би вас побив з вашим капралом!

Страшне ненавидів покійник, як йому хто за капрала згадав,— сяде, бувало, та плаче.

— Та бо ти дурний, Штефане,— возьму я йому не раз казати.— Коли тебе хоче капітан людьми зробити, то будь. Або тобі, може, легше буде, як зроблять якого штурмака капралом, а ти йому будеш мусив честь вести?

— Ну, ну, лиш не дай ти мені покій! І бігме, що тебе зараз запакую до арешту, будеш видіти — лиш доїдай ти мені багато!

— А як скажете іти до арешту, то видко діло, що мушу йти,— ви на те робите фрайтерську службу, щоби вас слухати.

— Мой!

— Слухаю!

— А не будеш ти тихо?

— Таже я нічо не кажу, пане фрайтер, прошу послушко.

Він аж по полах удариться:

— Юрійку, братчику!

— Кажи, серце.

— Не гризи мене.

— Не буду вже, душко.

— Забожися, що не будеш.

— Бігме, не буду.

— І "ви" мені вже не скажеш?

— І "ви" не скажу.

— І фрайтером не будеш мене звати?

— І фрайтером не буду.

— А підемо сьогодня по розказі в місто?

— Підемо, чому ні!

— А куда підемо, братчику?

— Куда злюбиш.

— Але заспіваєш мені якої?

— Ото рація! Чому би не заспівав?

Пан капрал Крук слухають, бувало, нашу сварку та сміються. А нарешті кажуть:

— Як ітимете сьогодня на місто, то кличте й мене.

— Лиш коли б були ласкаві з нами піти, пане капрал,— каже Штефан.

— А мене не возьмете? — питає пан фрайтер Білоус.

— Братчику, лиш коли охота тебе збирає,— і овшем,— каже Штефан.

— Лиш зо мною нема кому піти,— жалується Цигрис; а він, бувало, мене та й Штефана так любить, як рідних: де ми, там і він.

— Цигрис, брате, а ми ж би тебе лишили? Або, може, ми багато без тебе по спацирах ходили? — так ми, бувало, йому.

От так тото ми собі жили, і сварились, і мирились.

Але прийшов одної днини такий був розказ до компанії, що десь недалеко Турди в однім селі волохи побунтувалися та не хотять податок платити. От і вибрав нас фельфебер 20 мужа та й післав з одним капралом у тото село на закуцію; а ми з Штефаном такі уже раді, що собі трохи на волі погуляємо — позаяка тото вже у війську й воля!

Прийшли ми у село. Двірник зараз покватирував нас хороше. Штефана й мене дали до одного волоха-багача, що найдужче бунтувався. Господи! — добре там нам було. Старий дозирав нас, як свої діти, а найдужче вже тішився, що ми знали по-волоськи. По цілих ночах, бувало, з нами балакає та розпитує то про се, то про те. На світі нам добре було.

Але одної неділі прийшов до нас капрал, попосидів, поговорив (дуже се ставний козак був, пан капрал Лагадин; він був з Мамаївців), а далі й каже:

— А що, хлопці? Хіба підім до корчми, щоб виділи, як тут парубки гуляють.

Зібралися та й пішли.

В шинку було набито людей: парубки, дівки, молодиці, ба і з наших хлопців було кілька. Волохи привели собі якогось там цигана та й справили танець, а ми дивимось, як вони там крутяться. О, вже нема, як наші танці руські! — най усі інші сховаються. Я навіть кажу до пана капрала:

— Пан капрал, соколе, позвольте, най і ми собі дамо один сабаш грати, аби тоті волохи виділи, що то танець значить.

Але пан капрал не хотіли, а ми — мовчати.

Волоська челядь дуже красна та делікатна, а що вже пишно убрана! І парубки нічого собі хлопци! — кремські, охочі; але ні один межи ними вже так не храбрував, як один рудий високий парубок у тоненькій забираній сорочці. Як став вино брати, як став усіх поїти, як став сабаші платити! Боже, воля твоя! Але хто видів, аби при великій пиятиці та коли насухо обійшлося? Пан капрал Лагодин і кажуть:

— Ану, хлопці, домів! Тут на гаразді не обійдеться.

От узялися та й пішли.

Другі пішли уперед, а я з Штефаном та з капралом ідемо собі поволі дорогою. Аж чуємо — у корчмі гвалт: б'ються. Ми зараз скочили, дивимося — а волохи того рудого парубка, що їх поїв, на смерть убивають — уже лиш хропе. Господи, як повитягаємо наші шаблі, як станемо волохів молотити! — по-гуцульськи, знаєте; ледве-не-ледве ми парубка уборонили, а з його так тирба і точиться! Якби були не ми, то парубка убивали.

Штефан зараз кинувся до його та став його водою відливати, а я з капралом пудимо волохів з корчми. Аж тут прибігає і батько того побитого парубка, стар дуже чоловік,— як заголосить!

— Сину, сину мій! — став по-волоськи приповідати.— Чия вже тебе не просив та не молив, щоб ти твоєї поганої натури покинувся?! Ох, пани мої, пани мої милі! Коби ви знали, який я на сім світі нещасливий з сим моїм сином! Він мене без часу у гріб тручає.

Аж нам старого жалко зробилося.

— Не плачте, дядьку,— стали ми вмовляти,— та він ще молодий, ще прийде до розуму.

Старий лиш махнув рукою та гірко-гірко сплакав, повалившися на стіл.

Прийшов і Манолі до себе (так старий звав свого сина). Ми його обмили чисто, пов’язали рани, злагодили постіль на кіллю та й понесли до його дому,— а вже ніхто так за ним не побивався, як Штефан: аж зажурився, сердешний. Ох, щира се душа була у господа бога, щира! — дай йому, боже, небо.

Капрал узяв старого та повів, а ми два понесли парубка на кіллю. Прийшли до його хати. Хата красна, нова, білена, попід стелю образи премудрі, а все браними рушниками позапинані, стіни коверцями оббиті, а стіл та ослони усе мальовані. Дуже гарно та чисто було в хаті.

Скоро ми увійшли — стара бабуся як заплаче, як удариться в одвірок сивою головою! — сказано: мати. А за нею стояла дівчина молоденька та плакала-плакала!

Ми положили флекева на постіль, а дівчина як припаде йому до серця, як заридає!

— Братику, ох, братику мій нещасливий!

Аж ми усі мусили сплакати, дивлячись, як бідна сестра побивалась.

— Ну, добраніч вам, дядьку,— стали ми зо старим прощатися.— Та й не турбуйтесь: йому завтра, чей, ліпше вже буде.

— А я,— каже капрал,— я завтра надбіжу, скоро день, та й догледжу вашого сина.

А капрал, знаєте, був раз десь командирований у шпиталі та знав, як мається коло побитих ходити.

— А ми ж би вас так пустили? — аж скричав старий.— Сідайте, панство, сідайте — просимо! Най вас хоть пошануємо в своїй хаті — буде нам здаватися, що наші діти... коли нам не дав бог утіхи з Манолія... Ох, вайльо, вайльо! Вайльо, вайльо!

Ми не хотіли старих ще гірш смутити та й посідали за столом. Стара зараз кинулась до печі, а дочці звеліла йти в пивницю та вточити вина. А славне туда вино росло!

Увійшла дівчина з вином; заплакана, як та рожа полонинська вранці під росою. Красна-красна, як намальована. Але скажіть: чи годен я єї красу на папері написати? Хто годен, най пише,— я не годен.

Стала вона нас частувати, а Штефанко ув’яв та лиш на мене повалився.

— Пофтім! — стала вона до Штефана голубити.— Поф— тім, домнуле, чінстіц де біне.2

А сама як подивиться на Штефана, як найдуться єї чорні очі з його очима, як почервоніє — трохи що їй пугар з вином не бриз з білесеньких єї ручок. Я усе видів, та лиш мовчав.

Повечеряли ми красно, подякували богу небесному, попрощалися зо старими та й пішли по кватирах. Штефан нічо до мене дорогою не говорив. Дома я його розібрав, поклав спати, а сам узявся мундир чесати та зброю утирати; далі покутав і я, помолившсь богу та й ляг собі. Трудний був, так зараз і заснув.

Але пробудився уночі — Штефана нема на постелі; чекаю, чекаю — нема. Я боржій надвір. Дивлюся — а він сидить, сердешний, у садку та плаче-плаче!

— Господи святий! Братику мій, а се ти чо?

Він лиш махнув рукою, пообтирався та й мовчить. А сам блідий-блідий!

Я сів коло його:

— Братику, Штефаночку, не скажеш ти мені, що тобі є? Чи в тебе що не болить, любий?

— Болить в мене серденько,— став він промовляти,— та хто мені порадить?

— Братику мій як рідний,— став я казати,— ти полюбив Зоїцу? Скажи мені!

— Полюбив,— каже, а сам сумує.

— Камрате мій нещасливий,— став я жалувати,— ліпше би було, щоб ти своє серце розрадив. Таже ти жовнір: що може з твого вірного кохання бути? Розважайся, братику, якомога.

— Або ж я годен серденько впинити? Вона, все вона мені лиш на гадці, вона перед очима, вона — куда гляну.

Що я вже не намовлявся, що я вже не нарадився — так дарма. Я нарешті вже рад був, що його затягнув у хату, бо би був ще захворував, серце моє.

На другий день встали ми дуже раненько, навіть і не снідали…

— Братику,— каже Штефан,— іди, іди та кажи їй, що я гину; іди, брате!

Я і пішов. Манолі стогнав на постелі, а я буцімто прийшов його відвідати.

Попосидів трохи та й хочу йти. Силували на снідання, але я подякував красно; виходжу — а стара гримнула на дочку:

— Чому,— каже,— не випровадиш пана вояка?

От і вийшла за мною.

— А чому,— каже потихоньку,— чому не прийшов ваш товариш з вами, га?

— А я знаю, чому ти з ним таке поробила, що він навіть і встати не може, не то що?

— Вайльо! — бідкає дівчина, а сама нібито й журиться, а ніби й весела.

— Дурно й вайкатись, зіронько моя: хлопець пропав!

— Любчику мій! — жалує вона.

— А правда оце, що ти тепер казала? — став я заходити.

— Ох, правда,— каже,— правда!

— Зоїцо! — кричить мати з хати.

— Скажіть, що я його люблю, що я його любитиму до самої смерті.

— А побачити його не хочеш? — питаю.

— У нашім садочку, по опівночі! — та й стрибнула в хату, мов ясочка...

Штефан мало мене не задушив, обіймаючи, як я йому розповів, що було.

— А чи не дуриш ти мене лиш? — усе питав та допитував.

— Або я тебе багато дурив? — кажу я, ніби сердитий.

Він так і рад!

Ледве-не-ледве дочекали вечора.

— Ходи вечеряти,— кличу.

Але де ж там! — йому вечеря в голові? Таке прибирається, та зачісує, та в дзеркальці призирається!

— А не час уже, аби ми йшли?

Я аж качаюся зо сміху:

— Та цур тобі! Ще й сонце гаразд не зайшло, а вона казала в опівночі приходити.

Ваги-переваги діждали ми тої опівночі — пішли.

Біля єї хати був красний великий сад: усе яблоні, та вишні, та сливи. Попід паркан калина понадвисала.

Я став під парканом, мов шельвах, а Штефан перелетів у садок — сказано: до своєї милої. Тут і обнялись.

— Серце, серденько!

— Раю мій, покою!

Тільки й бесіди в їх було.

— Ох, Штефаночку, ти милий мій, а не покинеш ти мене? — прощебетала вона нарешті, склонивши голівку свою, мов рожеву квіточку, на Штефанові груди.

— Зоре моя ясна, світе мій рожевий, як ти можеш мене оце питати? Не питай, душко, не рви мого серця, бо я ще хочу жити, я ще хочу з тобою нажитися!

Вона зомліла.

— Бери, вийми,— каже,— мою душу!.. Козаче мій, місяцю мій, соколе мій!

Знов обнялися, знов мовчали. А калина укривала їх широким своїм листом.

Стало далі зоріти.

— Штефаночку мій, голубе, а як ти підеш відси,— мене поховають! Не година я без тебе жити.

І знов, як чічка, йому до серденька.

— Сонце моє, маю мій,— став він гудіти, як голубчик.— Або ж то з Турди сюда далеко! Я можу бути в тебе щотиждень.

— Щотиждень, щотиждень! — стала вона плакати,— а я й години без тебе не можу бути!

— Що ж маю робити, ясочко моя принебесная, коли я вже такий нещасливий на сьому світі.

А сам заплакав, як мала дитина.

З хати щось рипнуло... Поцілувались — розлетілись. Тільки того й щастя було...

Штефан дома не лягав уже спати і мене не пускав: говорить, щебече.

— Та бо чому ти сьогодня якийсь такий неговіркий, Юрійку? — в одно мене питає.

А я говорю з ним, як звичайно.

— Юрійку, братчику, який же я щасливий! — ти не знаєш; говори-бо, Юрійку!

— Таже я говорю, братчику; чого з мене хочеш?

— Хочу, щоб ти поділився зо мною моїм щастєм. Я, братчику, такого щастя ще й не зазнав на світі!

"Гай, гай! — думаю собі.— Чи ж довго триває тото наше щастє? От що побачиш його, а тут крикнуть: "Марш!" — уже й по щастю, уже й по долі".

Так я собі тогді думав, а це й справді так було. Штефан дожидає вечора, як бога, аж тут приходить післанець від капрала:

— Збирайтеся якнайборше, мусимо вертати до компанії,— розказ прийшов.

Вернули.

В Турді — як у Турді. Камрати привітали нас щиро, сердечне — сказано: камрати. Капітан сварив-сварив на капрала, чому так припізнився, та й повіявся у цукорню, де собі горівочки здорово все потягав, а ми знов своє діло пазили, аби, як тот казав, світ не без нас. Лиш Штефан мій дуже засумував — таки так засумував, що я вже побоювався, аби не пішов до шпиталю.

— Братику,— кажу я йому не раз,— товаришу мій милий! Розбивай свою тугу, розважай своє серденько, розважай, камрате мій дорогий!

— Та коби-то я міг,— промовить, бувало, а сам ляже на ліжко — тужить. Я вже його не відходжу ні на крок; йому розказую дещо, співаю, жартую, ба далі й сварюся,— нічо не помагало: чахне та й чахне, а все мовчить. Не раз йому вже й капралом доїдаю — мовчить.

Але пішов я в один раз на варту аж до цісарської бані, а Штефана лишив дома.

— Не журися ж мені, Штефанку,— кажу я йому, ідучи,— бо, бігме, битиму, як прийду.

Він мов і не чує. Се діялось в неділю.

Цісарська баня стояла на горі; докола гори та сади, та виногради раєм процвітали. Сонечко збиралось на нічліг, а я сів собі надворі під вахцимброю та радуюся світу божому. Аж тут прибігають два жовніри в чаках та таки просто на вахцимбру:

— Фрайтер, а не був тут Славич?

— Або що?

— Таже здезертирував.

— Брешете! (не до вас кажучи) — крикнув я, мов опарений, вбігаючи і собі на вахцимбру.

— Бреши ти з усіма псами! — гримнули на мене тоті два жовніри, а фрайтер питає:

— А чому ж ви його тут шукаєте?

— Бо ми ще гадали, фрайтер,— стали вони казати,— що він у Федьковича буде.

А він, бувало, усігди, як я де на варті, то зараз по бефе— лі прибіжить до мене, принесе горівки трохи, закуски якої, побалакає та й піде собі коло цапістраху домів.

— Як я уже тоту варту збув — не хочу вам казати. Облю— зували нас нарешті. Приходжу до касарні — дивлюся: Ште— фанова зброя висить та сіяє; я аж заплакав.

— Чому не обідаєш? — питає Цигрис.

— Лиши! Потому.

— Брате Федьковичу!

— Чую.

— Велика печаль на тебе.

— Ні,— кажу.

Цигрис сів коло мене та хотів щось говорити, аж тут чуємо по ганках крик: "Славич, Славич!"

Вибіг надвір — аж тут ведуть його два жандари з накрученими багнетами, а з ними йде рудий той парубок, що його Штефан тогді оборонив від смерті. Я до Штефана:

— Братику мій, рідний мій, а тобі що оце сталося?

— Іди собі, йди собі,— каже,— та мені легше буде!

Я пішов. Шаблю на себе — та до капрала!

— Пане капрал, батечку, пустіть, сизий!

— Іди,— кажуть пан капрал,— лиш не барися.

А самі так зажурилися, аж таки їх нема,— але нічо нікому не кажуть.

Я побіг, Цигрис за мною — і в капрала навіть не мельдувався!

Жандарм віддали Штефана до гарешту та й вернули до своєї касарні, я за ними вслід. Один з них був від нас, з Шипота, звався Онуфрій Салагор. Кілько-то він в нас на храму нагулявся!

— Онуфрійку, братчику,— став я його благати,— уповіж мені, соколику, що тото отеє такого подіялося!

Він, сердешний, аж по полах руками вдарився.

— От дурний розум,— каже,— та й годі! Штефан хотів побачити свою дівчину та й побіг туда: гадав, що завчасу домів вернеться. Але рудий пес, скоро се вздрів, з кількома такими, як він сам, упали на його потай, зв’язали та й до нас дали знати, що мають дезертира. Нам ніщо було робити: мусили його сюда вести; таже ти, братчику, сам здоров знаєш, яка наша служба жандарська.

Так жандар розказував, а самому аж сльози в очах крутяться.

Я аж осторопів.

— Що тут своїй голові діяти? — кажу.

— А має Штефан гроші? —питає Онуфрій.

— Та гроші є,— кажу я,— але що по тім?

— Ну, коли є,— каже жандар,— то добре. Возьми ж 24 леви срібні та заплати боржій рудому, аби ні в кого нічо більше не допомагався: лиш так хіба би міг скапати шток— гаузу, інак ні. Та й то ще від капітана залежить.

— Біжу я шукати того рудого анцихриста,— кажу,— а ти, Цигрис, лети, брате, якнайборше до нашого пана обер— лейтмана, упадь до колін, най просять у пана капітана.

Цигрис полетів як стріла, а я знов — парубка шукати. Відшукав у однім шинку: сидить, клятий, коло стола, перед ним оковита, а на колінах, не до вас кажучи, гайта якась, обідрана, боса.

— Добрий день!

— Добре здоров’я!

— Осьде маєш гроші за твого дезертира.

— А кілько?

— 24 срібних.

— Добре.

— Добре,— кажу,— але аби мені капітан ні за мак-зерно не знав.

— Гм,— став рудий міркуватися,— а я таки до капітана піду.

— Ба не підеш, собако! — а сам аж палаю.

— Хіба б ти мені за моє чоловіцтво що заплатив, аби не пішов?

— А кілько ж би тобі за твоє чоловіцтво дати?— питаю я, а тут аж дрижу вхопити шаблю та затопити, як у пса. "Але що ж,— гадаю,— я тим нічо не полагоджу; тут треба камрата рятувати".

— А даси 10 срібних? — питає рудий.

Я йому й кинув їх на стіл.

— Що там? Що тото? Як тото? — стали венгерські парубки допитувати, що там були.

Я їм розповів. Господи, як ухоп’ять мого рудого, як по— тащать його аж за міст, за Аранюш! А самі стали на мос— ті вартою, аби, може, рудого не покортіло діправди до капітана піти, бо такому ворогові не тяжко. Два дні тримали вам легіні варту! Та й скажіть, чи нема добрих людей на світі? Є, але не всі.

Лишив я легінів на мості, а сам пішов домів.

— А що ж, Цигрис-брате, як зорудав?

— Добре.

— Що ж казали пан обер-лейтман?

— А що ж би казали? Ухопили шаблю та й побігли до пана капітана.

— Дай, боже, аби вони мені ще єноралом були!

— Ой, бо і варта,— каже Цигрис,— такого пана не найдеться.

Другої днини прийшов Штефан до рапорту. Капітан так кричить так лютує,— крий, милий боже! Аж прискакує.

— А ти мені будеш у вирій літати, паничу? Чекай, научу я вже тебе! Пане обер-лейтман,— сегодне по полудню 20 буків йому!

Пан обер-лейтман лиш поклонилися, бо не сміли нічо більше і казати. Доста й так добре обійшлося. Завели сердешного Штефана знов до гарешту.

А я зараз по обіді як піду, як уп’юся! "Що,— гадаю я собі,— волію і я буки брати, як маю дивитися на кару свого товариша".

Ще на брамі переймив мене капрал Кример — а се, знаєте, був від "наше вірех".

— Стій, ніроке! — крикнув.— А ти п’яне, га? Свиня ти, дай боже!

— З свині чую, пане капрал, послушне.

— Гвалт, патроль, супротинація! — кричить Кример.— Злодій, опришок, беріть його. Каже мені, що я свиня!

Вибігає пан капрал Крук.

— Ади, Крук, ади! — каже Кример.— Бери його зараз собі до арешту.

Пан капрал так і осердилися!

— Та я його до арешту дам,— кажуть,— але ти не називай мої люди свиньми, ти — хаптелею вонячий, ти — цибулянику!

Більше нічо йому пан капрал не казали, але взяли мене та й завели на вахцимру. А тогді були пан капрал українець на варті, таки з нашого цугу.

— Дивися, українче-брате,— стали пан капрал наказувати,— най виспиться, але не мельдуй нікому нічо: я хочу, аби тото тихо було.

Спав я геть допізна вночі, коли пробуджуюся — а мене хтось укриває плащем та гріє студені мої рукі. Глипну — се Штефан. А варта спала около стола, мов п’яна,— чи то я ще був п’яний та мені здавалося, що цілий світ п’яний.

— Юрійку, серце, брате,— голубить Штефан,— що тобі є?

— Добре,— кажу; поплентав ще щось: звісно — п’яний, та й обернувся на другий бік.

Нерано вже я витверезився. Пішов додому. "Аж тепер,— гадаю собі,— буду я матися від пана капрала..." Ні словечка не згадували. Ох, чоловік се був, чоловік! Дай боже, аби ніколи на лихе місце не ступив!..

Се діялося у вівторок, а на другу неділю трафило нас обох з Штефаном на варту коло одного магазину. Вечір був ясний, та тихий, та теплий — сказано: серед літа. А місяць-підповень дивився з неба, призирався, як тото на світі красно. Соловії десь таки і розливались!

Я сидів собі подалік під муром невеселий. Якісь сумні гадки мені все набивалися; гадав, що минуся. Аж тут приходить Штефан; сів, тихонько пригорнувся до мене — а сам такий, такий блідий.

— Юрійку, Юрійку мій, братчику!

— Що ж я тобі пораджу, друже мій нещасливий?

Вій заплакав.

— Заспівай мені,— каже,— тої, як летіла зазулечка понад море в гай.

Я трохи розгадав та й співаю:

Ой летіла зазулечка

понад море в гай

Та й пустила синє пірце

у тихий Дунай.

Пливи, пливи, синє пірце,

долів за водов,

А я собі, молоденький,

човном за тобов.

Приплинемо, синє пірце,

на жовтий пісок,

А там собі заспіваєм

усіх співанок.

Ой маю я срібний перстень —

пущу по горі;

Ой маю я три сестриці

в чужій стороні.

Ой маю я три сестриці,

а четвертий брат,

Скажу ж я їх закликати

в яблінковий сад.

Всі яблінки солоденькі,

лиш одна винна...

Сестрички ся посходили,

а брата — нема.

Мій товариш так слізьми й умивається,— лебідь на воді.

— Тихо,— кажу,— братчику, тихо,— а сам виймив ширинку та й подаю йому, аби утерся.

— Ся ширинка,— каже,— ще з дому?

— З дому, братчику; або що?

— Нічо, я лиш так питаю...

— Ablosung!З — крикнув фрайтер від варти.

Штефан схопився, стис мене за руку та й пішов на свою пошту. Аж тут, чуємо, нараз стрілило! Біжимо — а Штефан уже неживий лежить на кровавім камінню...

У вівторок поховав я свого товариша. Господи, що усі плакали, а вже ніхто так, як Цигрис-сирота — таки топився! А пан капрал Крук дали за свої гроші красний дубовий хрест зробити та на Штефановім гробу закопати.

А що надворі вже ясно було, як покойного ховали! — ні хмариночки, ні листочок не ворухнеться! Лиш соловії десь приповідали та камраття плакали, бо попа не було, аби хоть що-то прочитав,— сказано: чужий край, чужа сторона!

А Цигрис каже до мене увечір:

— А що,— каже,— нема твого пана, нема вже кого розбирати, братчику Федьковичу?

— Нема,— кажу та й ляг мовчки спати. А ті сльози чогось так ллються!

1 Від німецького "hier" — тут.— Ред.

2 Прошу, пане, пийте, частуйтесь на здоров’я (рум.).— Ред.

3 Зміна варти! (нім.) — Ред.